

dr inż. Tadeusz Kulas*
dr inż. Marek Kapela*

Rewitalizacja zabytkowych obiektów sakralnych o konstrukcji drewnianej na Mazowszu

W ostatnich latach podjęto wiele prac mających na celu ratowanie nielicznych już na terenie Mazowsza drewnianych kościołów, kaplic, dzwonnicy, tak charakterystycznych dla krajobrazu tego regionu Polski.

Drewniane kościoły zrealizowane w okresie XVI–XVIII wieku charakteryzują się dużą starannością wykonania konstrukcji i wykończenia wewnątrz. Ułomnością natomiast jest brak trwałego posadowienia na gruncie, bez zabezpieczeń przeciwwilgociowych oraz brak zabezpieczenia drewna przed działaniem owadów i ognia. Najczęściej stosowane były fundamenty z łupanego kamienia polnego układanego na zaprawie wapiennej z ewentualnym uzupełnieniem cegłą wypalaną z gliny. Z biegiem czasu fundamenty uległy rozluźnieniu i osłabieniu, a konstrukcja budynku oparta na drewnianych podwalinach uległa osiadaniu, co w konsekwencji wpływało na zawilgocenie i destrukcję dolnych elementów drewnianych, szczególnie ścian zewnętrznych.

W większości kościołów nawę od prezbiterium rozdziela belka tęczowa, spełniająca bardzo ważną rolę usztywniającą ściany ustroju, narażona na wybożenia i zginanie pod obciążeniem, a zwłaszcza siłami poziomymi (rozporę) od dachu. Na całej długości budynku usztywnieniem poprzecznym są zwykle drewniane belki stropowe. Przy większej rozpiętości (9,00 – 10,00 m) belki stropowe opierano dodatkowo na dwóch drewnianych podciągach układanych na bogato zdobionych słupach.

Konstrukcję dachu stanowił na ogół zespół połączonych ze sobą belek, krokwi, słupów, mieczy, zwany często wiązaniem dachowym. Elementy drewniane łączono za pomocą złączy ciesielskich, wzmocnionych kółkami drewnianymi. Na przełomie XVIII/XIX wieku w konstrukcjach dachowych stosowa-

no drewniane płatwie oparte na słupach zakończonych mieczami.

Przykładami istniejących na Mazowszu kościołów o konstrukcji drewnianej są obiekty w miejscowościach: Sokółów (1598 r.), Zakrzewo (1620 r.), Drogiszka (1635 r.), Troszyn (1636 r.), Małuzyn (1640 r.), Węgorzewo (1694 r.), Grzebsk (1712 r.), Słupno (1716 r.), Blichowo (1750 r.), Żurominek (1754 r.), Strzegowo (1756 r.), Lekowo (1771 r.), Zielona (1775 r.), Unieck (1871 r.), Lubowidz (1802 r.), Chotum (XVIII w.), Kurdwanów (1737 r.), Drażdżewo (1744 r.) – przeniesiony na teren Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu.

Stan techniczny istniejących drewnianych kościołów nie jest zadowalający. W wielu obiektach należy wykonać, niezależnie od zabiegów konserwatorskich, wymianę lub wzmocnienie niektórych elementów konstrukcyjnych, z zachowaniem ich zabytkowego charakteru, tak aby ich niewątpliwa uroda na długo cieszyła nasze i przyszłe pokolenia.

W wielu sytuacjach niezbędne jest niezwłoczne przeprowadzenie remontów obiektów z jednoczesną wymianą takich elementów, jak podwaliny, łątki, więźba dachowa, szalunki oraz wzmocnienie fundamentów. Ważnym, a jednocześnie trudnym zadaniem jest wykonanie skutecznych zabezpieczeń przed działaniem korozji biologicznej elementów konstrukcyjnych, elementów wewnątrz oraz wyposażenia. Likwidacja destrukcyjnego działania grzybów domowych, grzybów pleśniowych i owadów wymaga dokładnego zlokalizowania niszczących obszarów oraz określenia środków i metod postępowania. Należy pamiętać, że korozja biologiczna powstaje w ścisłym związku z innymi czynnikami korodującymi, zwłaszcza z działaniem destrukcyjnym wszelkiego rodzaju wód i zawilgocenia. Istotnym elementem rewitalizacji jest wykonanie odpowiedniego zabezpieczenia przeciwpożarowego obiektu (za-

bezpieczenie elementów budynku i wyposażenia obiektu w instalację sygnalizacji przeciwpożarowej).

Przykłady rewitalizacji

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Kurdwanowie. Ze źródeł historycznych wynika, że obecny kościół w Kurdwanowie jest przeniesioną w 1737 r. kaplicą z Miedniewic wybudowaną w 1676 r. Stara, XVIII-wieczna część kościoła wykonana została w konstrukcji zrębowej. W latach 1934 – 1938 kościół rozbudowano w „stylu podhalańskim”, tj. przedłużono nawę w kierunku zachodnim i dostawiono wieżę. Te części budynku wykonano w konstrukcji szkieletowej.

Pomimo okresowych remontów stan kościoła był zły. Wykonana została ekspertyza budynku. Stwierdzono m.in. nieszczelność pokrycia z gontów, lokalne porażenie drewna przez owady, nadmierne ugięcie osłabionych przez korozję biologiczną belek stropowych oraz mursz belek podwalinowych.

Na podstawie ekspertyzy wykonano projekt rewitalizacji. Często przy remontach tego typu obiektów trzeba znaleźć kompromis pomiędzy dążeniem użytkownika do „odnowienia” obiektu i zachowaniem oraz wyeksponowaniem jego zabytkowego charakteru. W przyjętych rozwiązaniach należy wykorzystywać nowoczesne technologie, które poprawią warunki użytkowania budynku i przedłużą jego trwałość. Dotyczy to przede wszystkim materiałów do izolacji przeciwwilgociowej, termicznej, impregnatów oraz instalacji.

W ramach remontu kościoła w Kurdwanowie oczyszczono drewno z fragmentów zniszczonych przez owady oraz przeprowadzono ich dezynsekcję wraz z impregnacją. Wzmocniono nakładkami poluzowane lub osłabione węzły konstrukcji dachu, a kilka zniszczonych belek stropowych wymieniono na nowe. Wymieniono też warstwy podłogowe,

* Politechnika Warszawska, Filia w Płocku

wprowadzając izolację przeciwwilgociową oraz termiczną. Przywrócono warstwę wierzchnią z desek na legarach. Pomiedzy podmurówkę i ściany zrębowe wprowadzono izolację z papy. Zniszczone poszycie ścian wymieniono na nowe. W części zrębowej usunięto wewnętrzne oszalowanie, odsłaniając stare polichromie. Pomiedzy elementy szkieletu wprowadzono ocieplenie z wełny mineralnej. Wymieniono pokrycie z gontów na nowe, z zastosowaniem membrany wiatroizolacyjnej (fotografia 1). Ponadto wymieniono instalację elektryczną i odgromową.

Fot. 1. Wymiana pokrycia dachu w kościele pw. Przemienienia Pańskiego w Kurdwanowie
Fot. M. Kapela

Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Drążdzewie (fotografia 2) wzniesiony został w 1744 r. na planie prostokąta, z węższym, prostokątnym prezbiterium, przy którym

Fot. 2. Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Drążdzewie
Fot. M. Kapela

od południowej strony znajduje się zakrystia, a od północy skarbczyk. Kościół ma konstrukcję zrębową i był od zewnątrz oszalowany, a od wewnątrz otynkowany. W narożach ściany połączone są na zamki pletwowe.

W 1997 r. wybudowany został nowy kościół parafialny i drewniany zabytkowy kościół opustoszał. W 2006 r. zapadła decyzja o przeniesieniu kościoła do Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu. Prace przygotowawcze obejmowały dokładną inwentaryzację budynku oraz ocenę stanu technicznego elementów wymagających wymiany. Rozbiórkę budynku wykonano w 2007 r. Elementy oczyszczono, oznaczono i zaimpregnowano zanurzeniowo.

Kościół pw. Św. Anny w Strzegowie wybudowany został w 1756 r. W latach 2008 ÷ 2013 wykonano remont budynku polegający głównie na wymianie fundamentów, podłogi, szalowania zewnętrznego, pokrycia dachu oraz wzmocnienia konstrukcji ścian zewnętrznych i dachu wraz z impregnacją (fotografia 3). Odrestaurowano oł-

Fot. 3. Kościół w Strzegowie po renowacji
Fot. T. Niestuchowski

tarze i polichromię oraz wyposażenie późnobarokowego wnętrza kościoła pochodzącego z XVIII w. Odrestaurowano również zabytkową dzwonnice.

Kościół pw. Św. Krzyża w Drogiszce zbudowany w 1635 r. W latach 2008 ÷ 2013 wzmocniono drewnianą konstrukcję ścian, stropu, więźby dachowej oraz wieży wraz z poddaszem oraz wymieniono podłogi i pokrycie dachu. Przywrócono dawne pokrycie dachu z gontów. Wieża pełni również funkcję dzwonnicy (fotografia 4).

Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Chotumiu. Istniejąca od początku XVIII w. kaplica dworska przebudowana została w połowie XIX w. na kościół o konstrukcji zrębo-

Fot. 4. Wykonywanie prac remontowych kościoła w Drogiszce
Fot. T. Kulas

wej wzmocnionej lisicami. W kalenicy dachu, w którym przywrócono pokrycie z gontów, znajdują się dwie wieżyczki na sygnaturki, zwieńczone żelaznymi krzyżami (fotografia 5). Wieżyczki – czworoboczna, neogotycka zwieńczona hełmem i ośmioboczna barokowa z cebulastym hełmem zostały starannie odrestaurowane.

Fot. 5. Dach kościoła w Chotumiu po renowacji
Fot. T. Kulas

Podsumowanie

Prace budowlane związane z odbudową zabytkowych drewnianych obiektów sakralnych powinny być przygotowywane i prowadzone wg obowiązujących przepisów Prawa budowlanego oraz dotyczących ochrony dziedzictwa narodowego. Istotną rolę spełnia przeprowadzenie dokładnej diagnostyki poszczególnych elementów budynku, ocena ich stanu technicznego i przydatności do dalszej eksploatacji oraz opracowanie ekspertyzy technicznej wskazującej również metody naprawy, wzmocnienia, wymiany elementów konstrukcyjnych i rodzaj środków, jakie powinny być zastosowane do ich zabezpieczenia przed dalszą degradacją.

Wszelkie roboty budowlane należy wykonywać w ścisłym powiązaniu z pracami konserwatorskimi. W rewitalizacji drewnianych obiektów sakralnych należy zwrócić szczególną uwagę na zabezpieczenia ogniochronne
(dokończenie na str. 79)